

DIHOTOMIJA
PRIVATNO/JAVNO U
ŽENSKOM KLJUČU

Marija
Škrlec

SAŽETAK — Privatno i javno grčke su kategorije i 265
od antike do danas čitava se povijest može sagledati
u njihovu podvajanju: npr. jedno – mnoštvo, desno
– lijevo, muško – žensko, racionalno – neracional-
no, logika – emocije/strasti, kultura – priroda, aktiv-
no – pasivno, objektivno – subjektivno, dobro – zlo,
svjetlo – tama, forma – materija, javno – privatno.
Mišljenje u dihotomijama ono je što se u književno-
sti naziva crno-bijela karakterizacija. Ali ljudska svi-
jest, ne uviđajući ograničenost takvog razmišljanja,
uglavnom je prihvaćala tu liniju manjeg otpora u
kreiranju svog svjetonazora i u tom je pojednostav-
ljivanju izgubila iz vida činjenicu da ukalupljanje
dovodi do tiranije. S feminističkog gledišta, ključna
dihotomija u razvoju muško – ženskih odnosa je pri-
vatno/javno. Rad se bavi različitim (negativnim) po-
sljedicama te dihotomije i pokušajima njihova raz-
rješenja prema zaključku da je princip života jedan
jedini – niti muški, niti ženski, niti crni, niti bijeli.

KLJUČNE RIJEČI — dihotomija, javno, ljudska
prava, patrijarhat, privatno, rod, spol

Privatno i javno grčke su kategorije i od antike do danas, čitava se povijest može sagledati u njihovu podvajanju. U grčkom je polisu privatno određeno vlasništvom – posjeda, stvari, žene, djece, robova, životinja. To je sfera doma u kojoj se odvija proizvodnja i reprodukcija, ono ‘prirodno’ i preobično. Javnost je ustanovljavala otvoren pristup komuniciranja s drugima, razmjenu ideja u politici, općim poslovima, filozofiji, umjetnosti, čime se stvarao univerzalni entitet onog što nazivamo kulturom. U javnoj sferi, na otvorenom prostoru trga, djelovali su slobodni građani – to je carstvo slobode. Muškarci participiraju u obje sfere života, djeluju javno i privatno, ostvaruju cjelinu svoga bića i pišu ljudsku povijest kao mušku povijest, povijest koja uzima partikularnost kao opće i zanemaruje polovinu čovječanstva – žene, koje nemaju ontologijske potpunosti. U nespojivom dualizmu za Platona i Aristotela postoji *javni muškarac* i *privatna žena* – žene su najveća slabost demokracije, kao osobe u privatnosti osuđene su na prezir i nepoštovanje, a polis se uzdiže na račun kućanstva. Biti političan (Arendt, 1991) značilo je postići najvišu mogućnost ljudskog postojanja, jer živjeti potpuno privatni život značilo je prije svega biti lišen stvari koje su bitne za istinski ljudski život. Polis je Grcima označavao osiguranje od ispraznosti kućnog života, nevezanost za biološki životni proces, oslobođenost od rada i proizvođenja i nadilazio je prirodene porive svih živih stvorenja za vlastitim opstankom. Javno/političko je i osnova i nadgradnja, a privatno samo nužnost koju treba prevladati ulaskom u višu sferu koja je jedina poželjna i *prava*. Privatnom se odriče bilo kakvo značenje. – Ono je irelevantno za funkcioniranje zajednice jer je prirodno, iskonsko i primitivno, nesposobno za više ciljeve i zahtjeve složenog poretka civilizacije. Na temelju toga se izvodi zaključak da je žena kao metafora privatnoga također nepoželjan faktor u politici i političkom. U Periklovo doba u staroj Ateni demokracija se zvala ‘izonomija’, značila je jednakost svih u odnosu na pravila ponašanja u društvu. Ipak, isključivala je žene, robove i strance. Obitelj je bila središte društvene nejednakosti: Izdržava je muškarac, *pater familias*, *dominus*, a ženina je uloga

opstanak vrste. U polisu, kao i u rimskoj *res publici* bili su među sobom 'ravna' ljudska bića (snažnog natjecateljskog duha u postizanju izvrsnosti i težnji besmrtnosti) a ne tek primjerci ljudske vrste (kao u sferi doma).

Razdoblje srednjeg vijeka obilježeno je kršćanskim pretendiranjem na onostranost i želju za transcendiranjem ovog svijeta. To je značilo bijeg iz javnog prostora u privatnost odnosno proživljavanje ovog života u nadi za spasenje i vječni životu na nebu. U feudalizmu se sa širenjem gradova, razvojem manufaktura i odvajanjem rada od kuće, javlja zamisao o muškarcu kao hranitelju i ženi kao ekonomski ovisnoj kućanici.

Industrijalizacijom se proizvodnja premješta iz kruga obitelji u tvornice što potkopava njezinu nužnost za preživljavanje. Strogo razlikovanje javnog i privatnog nastavilo se kroz 18. i 19. stoljeće. Apsurd koji je postavio klasični liberalizam proklamira 'prirodna' prava, ali mimo onih kojima se uskraćivalo pravo glasa. Žene nisu sudjelovale u donošenju zakona koji je i njih obvezivao i obespravljivao. Primjena univerzalističkih principa ima dvostruka mjerila. Mary Astell upitala se u svojoj knjizi 'Reflections on marriage', objavljenoj još 1706. godine: 'Ako Apsolutna Vlast nije neophodna u Državi, kako to da je neophodna u Porodici? Ako su svi Muškarci rođeni slobodni, kako to da su sve Žene rođene kao robinje?' (Duháček, 1995).

U daljnjim epohama javnost se razvija u građansku i političku, s i dalje odsutnim mjestom žene, isključivanjem iz politike i obnašanja javne vlasti – sve do pokreta žena u 19. i 20. stoljeću. (Tek 1945. godine stječu pravo glasa u Francuskoj, a 1971. u Švicarskoj.) Član buržoazije imao je ekonomsku moć kojom se koristio na slobodnom tržištu i patrijarhalnu moć koju je provodio u kući. U *klasičnim tekstovima teorije ugovora* stoji da samo muškarci mogu upotrijebiti razum u poimanju pravednosti dok je 'ženski nered' prijetnja političkom poretku. Spolna razlika postavljenja je kao politička razlika, žene su smatrane apolitičnima i stoga građanski mrtve. Muškost je bila metafora građanstva.

Moderno dobra razliku privatnog i javnog života vidi kao razliku slobodnog vremena, dokolice i rada. Individualizam građanskog

268 društva naglašava razliku javne i privatne osobe – privatnost/intimnost ono je što treba braniti od političkog i društvenog izjedanja i nepotrebnog uplitanja. Kako konstatira Betty Reardon (Columbia University) pravo na privatnost, slobodu govora i slobodno kretanje počet će se topiti kada predstavnici vlasti počnu zbog terorizma zahtijevati garancije za povećanu sigurnost.

1. PATRIJARHALNO USTROJSTVO DRUŠTVA

Patrijarhalni svijet izgrađen je u dihotomijama kao niz podvojenih svjetova u opreci po vrijednosti. Njegov je sustav moći hijerarhijski ustrojen: Bog, Muškarci, Žene, Djeca, Životinje, Zemlja. Mjesto žene određivalo se sa tri K – *Küche*/kuhinja, *Kinder*/djeca, *Kirche*/crkva ('three Cs' – children, cooking, church), u pavlovskoj tradiciji zapostavljanja ili proklamiranjem fraza za uzor: *madre e sposa esemplare*. One su doslovno posluga muškarcu/supruhu bez punopravnog građanskog statusa, tj. njihovo poistovjećivanje s privatnom sferom onemogućuje ih u bavljenju javnim/političkim poslovima zbog nekompetitivnosti koja je također posljedica nemogućnosti ravnopravnog obrazovanja. Golem raskorak između udjela u populaciji i sudjelovanja žena u javnom životu uglavnom se pokušavao opravdati kao iskonski i samorazumljiv poredak.

Patrijarhat (srodni pojmovi androcentrizam i falokracija) jest oblik političke moći koju ostvaruju muškarci/očevi nad ženama. Kao karakteristiku rodovskih zajednica (vezanost srodstvom po muškoj liniji) možemo ga smatrati neprihvatljivim za moderna društva, ali ugovorni tj. moderni patrijarhat prožima i kapitalističko građansko društvo. U njemu se gubi značaj srodstva, a važna postaje činjenica da je netko muškarac. – Stvara se bratstvo čije su klauzule međusobna jednakost u javnoj sferi i vladavina nad ženama u privatnoj sferi (Pateman, 2000). Uspostavljena je unilateralna formula: poslušnost u zamjenu za zaštitu. Patrijarhat, kao izrazito spolni sustav penetrira u sve modele društvenog života a najviše je isprepleten s kapitalističkim sustavom koji se bazira na otvorenosti društva u šest dimenzija: obrazovanje, ekonomske i

poduzetničke slobode i prava, medijske slobode, vladavina prava i zakona, transparentnost političkih procesa, sloboda i prava manjina i marginaliziranih društvenih grupa te je načelno slijep na spol i otporan na rod (Scott, 2003: 112). 'Prirodna' predodređenost žena za privatnu sferu postaje 'logička nemogućnost' u izvedbi zbog vremenske pretrpanosti zaposlenih žena te fizičkog i psihičkog preopterećenja koje ne ostavlja slobodne opcije za društveno i političko djelovanje.

Ideologija socijalizma nastojala je putem uključenja žena u svijet rada 'proizvesti' jednakost muškaraca i žena. Jednakost je bila samo formalna i ticala se prava na sudjelovanje u politici, prava na rad i obrazovanje ali se nisu poštivala mnoga građanska prava – u privatnoj sferi prikrivalo se obiteljsko nasilje. Povećano žensko obrazovanje i zapošljavanje omogućeno naglim ekonomskim razvojem izgledalo je kao konačni ulazak žena u javnu sferu. Međutim, taj koncept pokazao se promašenim jer je uzrokovao dvostruku opterećenost žena i favoriziranje muških profesija. Spolno je pitanje bilo podređeno klasnom, a posebnim državnim mjerama (porodiljski dopust, dječji vrtići, dostupni abortus) pomagalo se ženama u njihovim spolnim ulogama. Politika majki-radnica bila je neuspjela simbioza običajnih i emancipatorskih vrijednosti kojom je država ukinula spolnu razliku tako da ju je proglasila politički nevažnom (Phillips, 2001: 24). Socijalistički mit o jednakosti žena u socijalizmu može se protumačiti kao izraz prezira i nepoštivanja žena – karakterizira se kao lažna jednakost i prisilna emancipacija.

Dvostruko opterećenje iz doba socijalizma, nakon demokratskih promjena postaje trostruko opterećenje jer je žena prisiljena prihvatiti dodatni posao za osiguranje egzistencije – uključenje u sivu ekonomiju bila je metoda preživljavanja. S obzirom na plaću, one su predstavljale građane drugog reda. Ratna zbivanja i raspad državnog centralnog planiranja razvoja i distribucije dobara ili proces privatizacije umnogome su pogoršali ekonomski položaj žena. Neravnopravnost žena u javnoj i u privatnoj sferi u međusobnom su dosluhu. Potrebne su istovremene promjene na oba područja.

Hrvatska politička stvarnost nakon 1990. doživljava renesansu patrijarhata u kojem združeni nacionalizam i Crkva rade na

270 'oživljavanju' nacije promicanjem tradicionalnih patrijarhalnih vrijednosti u moralističkom tonu koje ženu ponovo bacaju u podređen, slugatorski položaj, u prvom redu mužu jer je skladna obitelj temelj društva, a onda i državi, koja računa na demografsku obnovu pronatalitetnom politikom i zagovaranjem statusa majki odgajateljica (usp. Leinert Novosel, 1999). – Takva politika reprodukcije slučaj je Hrvatske, Irske, Poljske, Slovenije. Dihotomija privatno/javno odgovara razlici ljubav/novac.

Ne događa se samo renesansa već i romantizam, onaj nacionalni koji zahtjeva bezuvjetnu pokornost državi po običaju pokoravanja 'izvornoj' očinskoj vlasti i odustajanje od bilo kakve političke odgovornosti. Prema principu ekskluzivnosti žene se definira u odnosu na muškarca, a pripadnike vlastite nacije u suprotnosti s Drugim. U koktelu nacionalizma i patrijarhata žene se opija uvjeravanjem da ostvaruju svoju prevažnu misiju u prirodnom poretku spolne podjele uloga. Država podupire stara shvaćanja o *a priori* danom mjestu žene koja treba za državu rađati kao što su se muškarci za nju borili i ginuli (od metka ili karijere). Metafore domovina-majka, žena-zemlja, mati-Hrvatska u sintezi Majka-Zemlja-Nacija-Domovina samo odražavaju nacionalističko-patrijarhalni diskurs. Blagostanje se gradi na besplatnom (ženskom) radu i širokom slobodnom tržištu kojem pristupaju isključivo muškarci jer su u *starogrčkom* stilu oslobođeni nužnosti života. Prema istraživanju 'Žene u politici' provedenom 2003. godine na području Zagreba (Kašić, 2004: 93), tipične patrijarhalne situacije u hrvatskom društvu su: održavanje stereotipnih uloga muškaraca i žena, razlika u odgoju djevojčica i dječaka, podržavanje tradicionalnog obrazovanja, isticanje figure oca (obitelj, politika, mediji), održavanje pozicije muške moći u društvu, podjela kućanskih poslova na štetu žene, nasilje nad ženama, nevidljivost ženskog doprinosa u povijesti, znanosti i kulturi.

Aktivno isključivanje žena iz političkog djelovanja proizvelo je ženski prezir prema politici koja je predstavništvo žena uzimala u simboličkim omjerima, u ulozi pasivnih promatračica koje Ocu države prepuštaju da se pobrine za sve. Jednako obrazovanje i dalje žene drži u šutnji jer još nije razbijen stari argument da 'žena nema

što misliti o tome'. U javnoj sferi one su većinom u tipičnim ženskim sektorima, na nižim hijerarhijskim pozicijama, s nižom plaćom, van položaja odlučivanja. I dalje, biti predstavnicom određene stranke u parlamentu, ne znači po definiciji spola zastupati ženske interese. Uspjeh jedne žene koja može npr. postati predsjednica vlade ostavlja nedirnutu strukturu društvenog života neizuzetnih žena, žena kao društvene kategorije (Pateman, 1998).

Uzrok nevidljivosti žena u javnom životu nije samo jedan. Već navedeno dvostruko opterećenje sa svim stereotipima i predrasudama koje postoje o ženama, ženskom radu i sposobnostima, reflektiraju se globalno te stvaraju institucionalne prepreke i neprobojni stakleni svod.

1.1. Žene u političkoj teoriji i u tradicionalnoj filozofiji politike

Klasični teoretičari društvenog ugovora – Hume, Rousseau, Locke, Hobbes – u opisivanju prijelaza iz prirodnog stanja u uređeno društvo unaprijed isključuju žene, a taj bitni pomak društva pripisuju muškoj agresivnosti i sposobnosti rasuđivanja. Početak je to dihotomnog tumačenja međuljudskih odnosa u kojem je priroda suprotstavljena kulturi a privatno javnom kao manje vrijedno. Dok žene prirodno rađaju 'novo', muškarci stvaraju kulturno i stoga im privatna sfera nije 'prirodna' kao ženama kojima se sustavno zbog te biološke, znači anatomske razlike, uskraćivala sloboda i prava jer je biologija izjednačena s prije- ili ne-socijalnim. Muškarci su *prirodni* vlasnici politike, religije, prava, umjetnosti itd. Stvorena je jednadžba spol/biologija/priroda/žena: kulturno/društveno/muško čiji je derivat da muškarci nemaju tijelo. U toj klasičnoj prijevari svi su pojedinci bili jednaki, ali neke od tih pojedinaca nisu imale pravo glasa. Stara teorija o ženskoj nesposobnosti, *imbecillitas sexus*, formulira politiku kao područje namijenjeno muškarcima, a uključivanje žena ograničeno je na probleme prosvjete i skrbi za druge (djecu, starije, bolesne) – tzv. *home policy* (kršćanski projekt razvijanja ženske solidarnosti i samoostvarenja življenjem za druge). Danas znamo

272 da ni jednako glasačko pravo ne osigurava povećanje zastupljenosti žena u političkom životu, jednak pristup resursima niti veći utjecaj u odlučivanju (primjer Danske, Švedske i Norveške). Politička teorija pod krinkom spolne neutralnosti u svoje temelje uključuje spolnu nejednakost. Deformiran, pomaknut egalitarizam ne primjećuje velike podjele na kojima izgrađuje demokraciju i objavljuje njezine sastavnice: pojedinac, pravo građanstva, prava i pristanak – koje su feministice deklarirale kao muške kategorije (Pateman, 2000).

Filozofi su o ženi pisali kao o 'biću nereda, pretjerane seksualnosti, nedostatnog morala, biću koje je subverzivno, opasno, za pravo bolesno' (Kodrnja, 2006: 316). Mizogini stavovi od Pitagore do Schopenhauera i Hegela toliko su proizvoljni da im se mora osporiti ozbiljnost. Ipak, implicitno su prisutni i danas, napose u opravdanju postojećih dihotomija. Za Schopenhauera (Jurić, 2005): 'One su *sexus sequior*, u svakom pogledu zaostali drugi spol, prema čijim slabostima treba imati obzira, ali je iskazivanje strahopoštovanja prema njima smiješno preko svake mjere i unižava nas u njihovim očima. (...) Već pogled na ženski stas govori da žena nije određena niti za velika duhovna, niti za velika tjelesna djela. Ona se ne odužuje životu djelom, nego trpljenjem, bolovima rađanja, skrbi za dijete, podčinjavanjem muškarcu kojemu treba biti strpljiva suputnica koja ga razonođuje.'

Mora mu se priznati vješto iskorištavanje fizičke konstitucije u korist muškaraca kojom se i danas opravdava nasilje nad ženama. Općenito filozofiju ne zanima to *drugo* biće, osim u anegdota na rubu mišljenja. Društveni položaj žena još je pod utjecajem Hegelove izjave da 'muž, kao glava obitelji, ima prerogativ da odlazi zarađivati za život /obitelji/, skrbiti za njezine potrebe i upravljati njezinim kapitalom' (navedeno prema Pateman, 1998: 171). Veliki Hegel u svom filozofskom sustavu, u dijalektičkom ukidanju, ostavlja ženu neukinutom – neoslobođenom od svoga spola. Filozofija slobode razvija se od slobodne osobe, vlasništva, običaja, obitelji do građanskog društva i države, ali sasvim različito za muškarce i žene.

1.2. Priroda i kultura – kategorija drugog

Antička dihotomija evidentna od Parmenida do danas konstruira shemu suprotnih parova nastalu u 6. stoljeću prije Krista, simbolično kontrastira ideale dobrog i bezoblične mračne sile onog lošeg i inferiornog.¹ U takvom se razdvajanju puno gubi, ostajemo osiromašeni za cjelinu razumijevanja jer se parovi međusobno isključuju, a svjetovi ne postoje paralelno. Feministička epistemologija (Code, 1998) pokazuje da mnoge dihotomije koje je stvorila zapadna filozofija, a koje uzdižu prvi član dihotomijskog para, a degradiraju drugi član, nisu prirodna nužnost niti jednine mogućnosti. Znanje pripada tijelu kao i umu, potiče iz emocija jednako kao i iz razuma, istovremeno je subjektivno i objektivno. Njegova univerzalnost i apstraktnost dobra je samo onoliko koliko njegove konkretne i posebne manifestacije dozvoljavaju.

Prema Butler (2001) sam pojam osobe u jeziku postavljen kao 'subjekt' muška je konstitucija koja isključuje mogućnost ženskog roda. – Muško se postavlja kao netjelesna univerzalnost. – To je muška ekonomija označivanja koja uključuje i egzistencijalni subjekt i njegovo Drugo činom prisvajanja (koloniziranja). Rod je kulturalno konstruiran, ali rod nije kulturi ono što je spol prirodi. – Rod je također kulturalno sredstvo kojim se 'prirodni spol' proizvodi i stavlja kao prethodeći kulturi (kao politički neutralna površina na koji kultura djeluje). Nije moguće odrediti što je točno biološko u distinkciji spol/rod jer su obje dinamičke i varijabilne kategorije. Francuski sociolog Pierre Bourdieu ocjenjuje da *division du monde* utemeljena na navodima o biološkim razlikama djeluje kao najbolje utemeljena kolektivna iluzija

1 — Npr. jedno – mnoštvo, desno – lijevo, muško – žensko, racionalno – neracionalno, logika – emocije/strasti, kultura – priroda, aktivno – pasivno, objektivno – subjektivno, dobro – zlo, svjetlo – tama, forma – materija, javno – privatno.

274 (Scott, 2003: 66). Placentarni odnos u kojem Drugo egzistira u tijelu žene primjer je suživota bez podčinjenosti ili agresivnog iskorištavanja. Jedno tijelo raste u drugom u dobro uređenom sustavu poštujući se. Tijelo majke razvija visok stupanj tolerancije kojim prihvaća fetus kao drugo ne odbacujući ga – kao što je čest slučaj kod presađivanja organa kad se aktiviraju mehanizmi obrane jer organizam primatelja prepoznaje presađeni organ kao strano tijelo (Irigaray, 1999).

Kad se identitet osobe definira pojmovima spola, roda i spolnosti feministice različito tumače kategoriju spola. Irigaray smatra da postoji samo jedan spol, muški, koji se razvija u proizvodnji i preko proizvodnje 'Drugog' a za Wittig je kategorija spola u uvjetima prisilne heteroseksualnosti uvijek ženski (muški je označen kao 'univerzalan').

Genetičarke su ustvrdile da se u literaturi o određivanju spola nikad nije govorilo o determinaciji jajnika i da se ženskost uvijek određuje kao odsutnost čimbenika koji određuje muški spol ili pasivna prisutnost tog čimbenika (još kod Aristotela!). Prema Monique Wittig (Butler, 2001.) kategorija spola pripada sustavu prisilne heteroseksualnosti koji djeluje kroz sustav prisilne spolne reprodukcije. Nema razloga da se ljudska tijela dijele na muški i ženski spol, osim zato što takva podjela odgovara ekonomskim potrebama heteroseksualnosti. Institucija heteroseksualnosti temelj je društvenih poredaka kojima vladaju muškarci. Kategorija spola i institucija heteroseksualnosti konstrukti su koje društvo uvodi i regulira, ne prirodne, nego političke kategorije. Monique Wittig polazeći od rečenice Simone de Beauvoir 'Ženom se ne rađa, nego postaje', zaključuje da je taloženje rodnih normi tijekom vremena proizvelo skup tjelesnih stilova koji izgledaju kao prirodne konfiguracije tijela u spolove koji su u međusobnom binarnom odnosu.

'Paradoks u kome kornjača pobjeđuje Ahileja djeluje kao skandalon u vremenu koje je samorazumljivo muško. Moguće je da implicitno govori o prikriivenoj snazi drugoga, pasivnog, ženskog, prirodnog.' (Kodrnja, 2006: 37).

1.3. Nevidljivost žena – marginalizacija žena u znanosti, umjetnosti, politici

Feministička epistemologija prazno mjesto žena u povijest izvodi iz pristranosti i subjektivnosti tradicionalnih akademskih disciplina koje počivaju na seksističkim i androcentričnim filozofskim pretpostavkama i opisuju svijet prema mjeri jednog spola – muškog.

Prema Longino (2004) rodne predrasude i seksističko mišljenje iskrivljavaju znanstvena istraživanja i utječu na objektivnost i racionalnost u znanosti. U povijesti filozofije žene filozofi isključene su iz kanona i središnji filozofi ismijavaju žensku intelektualnu sposobnost. U psihologiji odgoja ukazivalo se da su učenje, rješavanje problema i druge spoznajne aktivnosti rodno određene, uvodeći tako zamisao da postoje različiti 'načini spoznavanja' za žene i muškarce. Feministički doprinos epistemologiji jest u odbacivanju tradicionalnog kartezijanskog shvaćanja. Problemi filozofije su posljedica razdvajanja duha i tijela (Descartes, kartezijanska filozofija): Subjekt je muški, bijeli, europski (oslobođen tijela koji još postoji kod feminiziranih i primitiviziranih Drugih tj. europske žene, neuropske žene i muškaraca). Um je u povijesti zapadne filozofije maskuliniziran ('um je muški'). Moć i utjecaj u rukama su muškaraca bijele rase. Pod tim svjetonazorom stvoren je krut i zatvoren sustav koji pristupa svijetu odbacivanjem i omalovažavanjem razlika. Sustav podržava mit o njegovoj superiornosti, unikatnosti, potpunoj logičnosti i racionalnosti koja poriče sve subjektivno, iracionalno i intuitivno te želi upravljati svime. (Vodstvo znači predvođenje a ne omogućavanje.) Zapad sebe nikad ne propituje, on je Subjekt. Feministkinje inzistiraju na koncepciji utjelovljenog spoznavatelja. To znači da se ima u vidu da je objektivnost pristrana, određuje je društvena situacija, iskustvo i interesi te da se negira razlika spoznajni subjekt/spoznajni objekt.

Androcentrizam (muško centrirano gledište) je tumačenje na određeni način kojem se suprotstavlja ginocentrizam (žensko centrirano gledište): drugačija gledišta koja tumače iste podatke na različit način te uz otvorenost kritici i reviziji sudova dekonstruiraju samorazumljivu univerzalnost.

Harding (1998) konstatira osnovna pitanja koja se nameću ako je cjelokupna znanost oblikovana seksistički i androcentrički. Gdje je mjesto žene u znanstvenim institucijama i koje su zapreke njihovom ulasku i napredovanju? Koji su nedostaci na znanstvenim područjima zbog isključenja ili sputavanja žena? U kom je smislu znanost seksistička? Kako se to odražava na 'logiku' istraživanja i objašnjenja u prirodnim znanostima? Kako se pojmovi objektivnosti, dobre metode, apstraktnog znanja, koncipiraju tako da daju pogoduju vrijednostima i interesima dominantnih grupa?

Kad se ima u vidu da se osnovne generalizacije o ljudskoj rasi odnose samo na muškarce, pretpostavljajući da je ženska biologija nezrela ili patološka, i da su samo muškarci evoluirali, moramo reći da je riječ o lošoj znanosti i da nešto nije u redu sa 'standardnom' logikom istraživanja i objašnjavanja. Cjelokupno znanje društvenih i prirodnih znanosti predstavlja interese dominantnih društvenih institucija – koje žele povećati profit, socijalnu kontrolu, zadržati *status quo* i tako pogodovati interesima muškaraca u naprednim društvima, redovito na štetu siromašnih, žena, etničkih i rasnih manjina. Tako je nastala epistemologija privilegiranih. Žene i drugi 'drugi' su potisnuti.

Otvorenim ostaje i sljedeće pitanje: Ako objektivnost zahtijeva neutralnost, a neutralnost je označena *masculinom*, kako žene mogu zahtijevati objektivnost ženskog govora? Feministički epistemolozi (Code, 1998) žele stvoriti znanje koje nije androcentrično, seksističko, rasističko, klasno ili pristrano na bilo koji način.

Nova, holistička povijest uključit će žensko iskustvo u kreiranju *her-story* (Scott, 2003.) namjesto mita sveprožimajućeg patrijarhata (Sklevicky, 2006: 17) koji potkrepljuje vjerovanje da nema žena u povijesti jer se bavi samo poviješću javnoga – područja koje je većini žena bilo zabranjeno. Povijest će se ponovo pisati. Specifična metodologija ženske povijesti izlaže obiteljske odnose, usmenu predaju, kronike, biografiju i autobiografiju, plodnost i seksualnost, intervju e i prikupljena sjećanja koja pokazuju živote običnih žena (Kodrnja, 2006: 127). Svijet je opisivan samo polovično – u njega je žena mogla kročiti jedino ponudom užitka, prodajom vlastitog tijela koji postaje njezina sramota, a ne ljava muškarca koji

je uzrok postojanja tog 'najstarijeg zanata' (Bosanac, 2006: 58). Od 19. stoljeća, nakon medijske revolucije žensko tijelo je na isti način bačeno u javni svijet mass medija – kao tijelo bez subjekta, kao predmet požude.

2. LJUDSKA PRAVA ŽENA

Kategorija 'ženska ljudska prava' ne postoji u klasičnim dokumentima Međunarodnog prava, Pravima čovjeka i Opće deklaracije o pravima čovjeka. Ljudska prava se u tradicionalnoj terminologiji izjednačuju s pravima čovjeka odnosno muškarca i u tom ih rodno pristranom smislu koriste teoretičari prirodnog prava 18. stoljeća – Hume, Locke, Hobbes, Rousseau. Već sama činjenica da je postojala potreba za uvođenjem jedne posebne kategorije ukazuje na to da su postojeći dokumenti o ljudskim pravima sadržavali diskriminaciju po spolu. Jednostavna činjenica da su i žene ljudska bića nije značila da imaju i ljudska prava, odnosno da se na njih postojeća ljudska prava primjenjuju u istom opsegu kao na muškarce. Ili žene možda nisu ljudi? Sama kategorija može zvučati jednako apsurdno kao i samorazumljivo. Apsurdna je potreba segmentiranja univerzalnog pojma ljudskih prava jer izričita ljudska prava za žene navješćuju postojanje kategorije 'muških ljudskih prava' od koje se moraju razlikovati.

Termin 'ženska ljudska prava' prijevod je termina *women's human rights (human rights of women)*, a prihvaćen je na Konferenciji o ljudskim pravima u Beču 1993. godine. Bečka Deklaracija i Program akcije ističu: 'Ljudska prava žena i djevojaka su neotuđivi, integralni i nedjeljivi dio univerzalnih ljudskih prava. Potpuna i jednaka participacija žena u političkom, građanskom, ekonomskom, socijalnom i kulturnom životu, na nacionalnoj, regionalnoj i međunarodnoj razini i iskorjenjivanje svih oblika diskriminacije na temelju spola jesu prioritetni ciljevi međunarodne zajednice' (navedeno prema Lukač Koritnik, 2003).

Godina 1975. proglašena je Međunarodnom godinom žena (Opća skupština Ujedinjenih naroda) kada se nastoje identificirati

278 problemi i pokrenuti strategije razriješavanja 'problematičnih' područja koja spadaju u ženska pitanja. Ujedinjeni Narodi su 1979. prihvatili Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije protiv žena (*Convention on Elimination of All Forms of Discrimination Against Women* – CEDAW), 'dokument koji bi trebao osigurati ženska ljudska prava i nadalje ženama garantirati prava jednakosti u javnoj domeni kao i u privatnoj te civilna i politička prava, jednako kao društvena i ekonomska.'² 'Prema CEDAW-u, područja diskriminacije žena su politika i javni život, obrazovanje, gospodarski i društveni život, zapošljavanje, brak i obiteljski odnosi, trgovina ženama i iskorištavanje prostitucije žena, zakonodavstvo, sfera društvenih i kulturnih obrazaca (uključujući predrasude i običaje), zdravstvena zaštita, predstavljanje vlada na međunarodnoj razini, sudjelovanje u radu međunarodnih organizacija te stjecanje državljanstva.' (Kašić, 2004: 104) Prema CEDAW-a uređen je i Zakon o ravnopravnosti spolova u RH.

U širokom spektru ljudskih prava, ženska ljudska prava se specifičiraju u skladu s potrebama žena na točno određenom području/državi i jedini su način zakonske zabrane diskriminacije. U bivšim socijalističkim zemljama, zbog jake patrijarhalne tradicije te složenih povijesnih i političkih prilika, gotovo da ne postoji svijest o njihovoj nužnosti. U procesu tranzicije 'konzervativna državna politika i agresivni nacionalizam ta prava i dalje negiraju, ponegdje i ugrožavaju već stečena prava žena' (Kesić, Woodhouse, 1994).

2 — Konvenciju je ratificiralo 139 zemalja (među njima Jugoslavija; Hrvatska je konvenciju ratificirala putem sukcesije 1992. godine), 43 je ratificiralo s rezervacijom, dok je šest zemalja potpisalo dokument bez ratifikacije. Daljnjih 41 zemalja članica Ujedinjenih Naroda nije potpisalo konvenciju. To znači da 90 zemalja još uvijek nije prihvatilo sva načela legalne jednakosti među rodovima. Istovremeno je više nego očito da zemlje koje su ratificirale konvenciju ne provode njena temeljna načela'

(Dilić, 1997). Članak 1. te konvencije glasi: 'U svrhu ove Konvencije izraz 'diskriminacija žena' označava svaku razliku, isključenje ili ograničenje po spolu, kojemu je posljedica ili svrha da ženama ugrozi ili onemogući priznanje, ostvarenja ili obavljanje ljudskih prava i osnovnih sloboda na političkome, ekonomskome, društvenome, kulturnome, građanskome ili drugom području bez obzira na njihovo bračno stanje, na osnovi ravnopravnosti muškaraca i žena' (navedeno prema Lukač Koritnik, 2003).

Ženska pitanja oličenje su odnosa prema ženi unutar određenih svjetonazora. Teme koje se danas ubrajaju u ženska pitanja (*women's policy*) su reproduktivna prava, nasilje protiv žena, obrazovanje i žensko obrazovanje (ženski studiji), rad, ravnopravna zastupljenost žena u političkom životu i seksistički govor. U tim su pravima često bile žrtve države koja je definirala 'kulturne potrebe zajednice' (Yuval-Davis, 2004: 103). 279

2.1. Reproductivna prava

Zbog činjenice da samo žene imaju maternicu, rađaju i doje, izjednačilo ih se sa njihovim specifičnim organima i proglasilo *tota mulier in utero*. Tijelo žene koristilo se kao poligon za pokazivanje državne moći (Sklevicky, 1996: 291), kao državno vlasništvo u nacionalističkoj politici populacijske kontrole koju Yuval-Davis (2004) naziva *ljudi kao moć*. Ženama se nudi 'pogodnost' da sjede kod kuće i rađaju, a udaljuju se iz sfere rada i javnog života. Kontradiktorni državni zakoni ih smatraju beznadnima za 'bitne' stvari, a u funkciji održavanja života pridaju im nadljudske snage, uz otpis žena koje nisu majke, *ad feminam*. Dodjeljivala im se uloga 'rađalica' i trpalo ih se u privatnu sferu bez govora o tome kako tek majčinstvo jest privatna stvar koja znači pravo na izbor. Iako se to pravo može shvatiti kao odraz postojeće dihotomije privatno/javno, stoji u kontradikciji sa zahtjevom za ukidanjem odvojenih sfera, ali spojivo je sa demokratskim načelom da prisila (na neželjenu trudnoću i porođaj) znači ropstvo. Pojava kontracepcijske pilule značila je za žene da biologija nije sudbina.

Reproduktivna prava obuhvaćaju pravo na pobačaj kao i na odluku o broju djece, pravo na sterilizaciju i pravo na kontracepciju. Ovladavanje tim pravima znači biti svjestan svoje tjelesnosti, ali i odgovornosti i kontrole vlastitog tijela. Pobačaj je tek odustajanje od jedne mogućnosti (Čačinović, 2000: 149) te potkopava ideju da je rađanje ženin poziv (Hooks, 2004: 46), a često se koristio kao kontracepcijsko sredstvo jer je upotreba kontracepcije do 60-ih godina, kao i seksualnost općenito bila tabuizirana (Dijanić, et

280 al., 2004). Totalitarne ideologije zabranjivale su pobačaj jer se fetus smatrao državnim vlasništvom, a žene koje bi se odlučile za to, dezerterima – taj je stav postojao u Rumunjskoj (Leinert-Novosel, 2000). Ginekologija je bila isključivo muška znanost, a liječnici-muškarci su uskraćivali ženama znanje o vlastitoj seksualnosti, o trudnoći i pobačaju. Jedan od oblika kontrole jest taj da je većina rasprava o reprodukciji i anatomiji bila pisana na latinskom jeziku. Nadalje, ograničavao se pristup dijagramima ženske anatomije u medicinskim knjigama, odbijalo se savjetovati žene kako se one ne bi koristile informacijama za abortiranje fetusa (Pikić, 2003). Kontinuirani krug rađanja držao je žene u siromaštvu i ugrožavao njihovo zdravlje. Medicinsko seksualno znanje bilo je ideologija u rukama medicine, Crkve i zakonodavstva, odnosno sudstva kojom su se podupirale socijalne razlike muškaraca i žena, i 'znanstveno' opravdanje za ženski inferiorni položaj.

U istočnoeuropskim zemljama jaki su društveni stavovi koji uzdižu majčinstvo. Različiti stupnjevi kontroliranja ženskih tijela putem tradicionalnih zahtjeva očituju se u olakšicama/poticajima koji se daju za rađanje djece, zakonskim restrikcijama abortusa i nepriznavanju homoseksualnih veza. U procesu tranzicije i repatrijarhalizacije društva prepoznatljiva je dilema *pro-life* ili *pro-choice*, uz izraze *svetost života*, *ne ubij*, *volim nerođene*, *abortus je ubojstvo*, *kazne ginekolozima koljačima*. S obzirom na stupanj bogatstva odnosno siromaštva, nesigurnost radnog mjesta, teže zapošljavanje, ti izbori su besmisleni kad ne postoje uvjeti za njihovo ostvarenje. Država i Crkva promovirajući svetost obiteljskog života polažu pravo na reguliranje ženske seksualnosti koju podređuju muškoj seksualnosti te je sužavaju i vezuju uz reprodukciju zdravog potomstva. Svojim autoritetom nastoje afirmirati ulogu žena kao majki i kućanica jer su one bitne za izgradnju i obnovu zemlje. Istovremeno je nemoguće te institucije potpuno isključiti iz utjecaja na donošenje odluke kad se od njih zahtjeva da preuzmu više odgovornosti u podizanju i odgoju djece.

Prema rezultatima istraživanja Ženske mreže (2005.), u Hrvatskoj se krše ženska reproduktivna prava. Zdravstvene ustanove (koje je ovlástilo ministarstvo) otežavaju stvar zahtjevima za

prethodni razgovor sa socijalnom radnicom ili moralizatorskim porukama o grijehu i zločinu, te slobodno formiraju cijenu koja varira od 600 do 2400 kn. Pobačaj je, prema količini stručnoga osoblja, vremena, medikamenata i opreme, u razini vađenja krajnika koje košta 162 kn. Po tome se razlika u cijeni tiče materijalnog ucjenjivanja i eksploatiranja žene u nevolji ili valjda 'cijene' savjesti.

Razvojem tehnologije reproduktivna prava se proširuju na oplodnju *in vitro*, surogatno majčinstvo – pretvaranje ženskih reproduktivnih sposobnosti u robu, trgovanje organima fetusa kao i iskorištavanje placente u kozmetičkoj industriji i istraživačkim laboratorijima (usp. Irigaray, 1999: 34). Prema Pateman te nove dileme ostaju privatne stvari o kojima će žena slobodno odlučiti bez suca koji treba odrediti hoće li neki fetus nastaviti živjeti ili ne. Maternica nije stvar koja se može kontrolirati zakonom ili dati u najam kao kuću (Phillips, 2001: 111). U surogatnom majčinstvu muškarac iznajmljuje maternicu koja će mu omogućiti da postane biološki otac djeteta. – Taj čin jest moderan način oživljavanja patrijarhalnog prava kao očinskog prava na temelju prokreativne moći.

2.2. Obrazovanje i rad

Prava ravnopravnost nije moguća bez ravnopravnog uključenja muškaraca u privatne obveze vezane uz djecu i dom, jer se vrijednost besplatnog ženskog rada u kući procjenjuje na 15 milijardi kuna (Mladineo, 2004: 155). Politika jednakih mogućnosti treba biti utemeljena na partnerstvu, odnosno podjeli odgovornosti i zadaća.

Zaposlenje žena je masovna pojava socijalizma kojim je opskrbljivan interes države za bržom obnovom. Podrazumijevalo se da žena radi i u privatnoj sferi kao i to da bira tipično ženska zanimanja ili zanimanja prilagođena svom spolu. Dok muškarci zauzimaju sva rukovodeća mjesta, one primarno mogu biti supruge i majke. Muškarci i žene, čak i kad rade u istim djelatnostima, nisu u jednakom položaju: žene rade na slabije plaćenim poslovima koji se u radnoj hijerarhiji niže vrednuju. Normativna diskriminacija je rijetka, ali posredna diskriminacija prema sustavu navika i običajnih

282 normi, negativna praksa, postaje pravilo – npr. diskriminacija prilikom zapošljavanja s obzirom na potencijalnu trudnoću i ostanak na porodiljskom dopustu, potpisivanje ugovora koji ih obvezuje da neće ostati trudne. Zasićenost tržišta rada, privatizacija sektora u kojima većinu zaposlenih čine žene i reforme javnih djelatnosti u svrhu smanjenja proračuna, pogoršavaju njihov položaj i opada broj zaposlenih žena. Zbog tradicionalnog viđenja žene u privatnoj sferi, prijelaz iz socijalističke na kapitalističku ekonomiju bazirao se na reintegraciji muškaraca u upošljavanje.

Prvotno ženama nije bilo dostupno čitanje ni pisanje, a do početka renesanse obrazovale su se isključivo u crkvenim institucijama. Žene viših klasa koje su imale pristup literaturi nisu svoje znanje mogle unovčiti, njihova načitanost služila je samo za ukras i zabavu u salonskim konverzacijama u kojima su sve intelektualne vrline bile podređene fizičkom izgledu upotpunjenom naočitim manirama i skromnom ponašanju.

Tradicionalno obrazovanje puno je tradicionalnih klasnih i spolnih podjela, tako da nesvjesno djeluje u održavanju postojećeg poretka stvari i slabo je uporište čak i za minimalne promjene. Stereotipizacija ženskih uloga u udžbenicima za osnovnu i srednju školu prikazuje žene kao vile, kraljevne, pastirice i učiteljice. (Pravo i medicina jedine su profesije u kojima portretiranje nije crno bijelo.) Generacijama su stereotipi prenošeni s roditelja na djecu da se pričinjaju faktičnima. Oni su tek paraziti koji štede vrijeme u našem užurbanom životu, služe kao zaštita položaja u društvu te štite od zbunjenosti do koje bi došlo da na svijet gledamo bez kolebanja i da ga vidimo cijelog (Lippmann, 1995). Generaliziranja i stereotipi samo su načini učinkovitog snalaženja u mnoštvu. Možemo ih smatrati pomoćnim sredstvima u ljudskim odnosima, ali nipošto rukovoditeljima našeg djelovanja ili mjerom odgoja i izobrazbe. Stoga se naglašava važnost isključivo ženskog obrazovanja kao načina izgradnje samopoštovanja i ohrabivanja u istupu u svijet. Posebno ulazak u planirane Europske integracije uvjetuje postojanje i ženskih prava kao i ženskih studija. Feminizam na akademskoj razini doživljava transformaciju iz socijalnog pokreta u interdisciplinarni pristup demokratizacije društva. Ženski studiji povezuju znanstvena

istraživanja i rasprave unutar sociologije, filozofije, antropologije, povijesti i drugih znanosti s analizama položaja žene kroz povijest i njezinu prisutnost/odsutnost u kulturi zapadnoeuropske civilizacije koja ima tri vida: *njegov*, *njezin* i *naš* koji je ekvivalentan s *njegov*. 283

2.3. *Nasilje nad ženama*

Hooks (2004) povezuje postojanje muškog nasilja u obitelji ali i općenito muškog nasilja (npr. masakr Columbine) s patrijarhatom, muškom dominacijom u društvu, seksizmom i ugnjetavanjem koje neće nestati upornim feminističkim osvješćivanjem žena jer to uvodi napetost – dok se misao razvija, sustav ostaje nepromijenjen – nego je potrebna i preobrazba muškaraca i njihovo demaskiranje sustava iznutra.

Nasilje nad ženama kao izraz povijesno nejednake raspodjele moći između muškaraca i žena te povijesne neravnopravnosti spolova obuhvaća razne oblike fizičkog, seksualnog, psihološkog i ekonomskog zlostavljanja. Kriminalizacija silovanja u braku još se ne provodi (samo države Novi Južni Wales, Južna Australija i Victoria u Australiji imaju zakon koji osuđuje silovanje u braku), a seksualno uznemiravanje je nejasno definirano zbog banalnog svakodnevnog suodnošenja u kojem je teško odvagati običajnosne vulgarnosti i argumente za zakonsku pretenziju. Nerijetko slučajevi završavaju tvrdnjom da je žena koju je pretukao i silovao vlastiti muž – sama to tražila i zaslužila! Druga predrasuda koja vlada jest da žena, kad postane supruga, svom mužu duguje poslušnost – ona se za njega u-dala (postala njegovo vlasništvo). Tako se u problemu bračnog silovanja ženino odbijanje ne uzima ozbiljno jer i ako žena kaže *ne*, njene riječi nemaju značenja, jer ona *stvarno* misli *da*. Naširoko se smatra da je savršeno razumno ako muškarac izričito odbijanje svojih nasrtaja reinterpreterira kao suglasnost. Dolazimo do otkrića da se ženskom govoru uporno i sistematski osporava važenje, a podržava se predrasuda o nezaustavljivoj muškoj seksualnoj želji. (Muško tijelo je superiornije od ženskog, proizvodi više sjemena, te su zbog toga njihove potrebe snažnije.)

Podaci o nasilju nisu egzakti jer se zbog straha, osjećaja krivice ili nedostatka informacija o adekvatnim službama pomoći, društvene stigme i sramote nasilna djela najčešće ne prijavljuju i prešućuju. Nasilje je u većini slučajeva kontinuirano i ima učinak ledenjaka: Najveći dio je sakriven a manji, vidljivi dio se u velikom stupnju tolerira.

Prvo istraživanje o nasilju nad ženama u Hrvatskoj koje je inicirala Autonomna ženska kuća Zagreb i u kojem je ispitano gotovo 1000 žena, pokazalo je da je svaka peta žena u Hrvatskoj bila žrtva nekog oblika fizičkog nasilja koje je izvršio njezin partner, a svaka četvrta je imala spolni odnos na izričit zahtjev partnera, protiv svoje volje. – Fizičko nasilje, kako pokazuje istraživanje, povezano je sa seksualnim (Turčin, 2004). Istraživanje je potvrdilo činjenicu da žene najčešće šute i trpe nasilje, nerijetko zbog financijske ovisnosti o partneru. – Nemaju primanja ili zarađuju manje od prosječne plaće u Hrvatskoj. Stoga rješenju problema nasilja nad ženama predstoji popravljavanje materijalnog statusa žena. Više od polovice zlostavljanih žena nema povjerenja u državne institucije ili nevladina savjetovališta i ne traži njihovu pomoć zbog njihove uvjerenosti ili stvarne neučinkovitosti. Seksualno nasilje je najmanje prijavljivani zločin, a puno je češće nego što se o tome govori.

Za Monique Wittig (1994) i pornografija je jedan od aspekata nasilja, oblik dominacije nad ženama jer ponižava, degradira, i zločin je protiv 'čovječnosti'. Time se učvršćuju štetni stereotipi, otvara se mogućnost iskorištavanja glumica i modela u procesu proizvodnje kao i rast *traffickinga*. 'Izvještaj Europske komisije iz 2001. godine procjenjuje da se svake godine 120 000 žena i djece proda u Zapadnu Europu' (Šori, 2005). To je taktika zlostavljanja kojom se pokazuje moć čija je poruka jasna: Nad ženama se vlada.

2.4. Seksistički govor

Jezik je povezan s područjem političkog djelovanja – mrežom moći kojom se stalno djeluje na uobličavanje društvene zbilje. Različiti se jezici odnosno diskursi – antropološki, psihoanalitički, ekonomski, medijski i drugi – međusobno podržavaju tvoreći vakuum

opresivne društvene stvarnosti koja ne dopušta ravnopravno uključivanje drugih/potlačenih u strahu od tjeskobe. Govor ih svodi na puste fraze i komunikaciju u zadanim terminima. Govor u vlastitim, drugim kategorijama se ocjenjuje kao trivijalan.

Ako krenemo od 'Rječnika hrvatskoga jezika' (Anić, 1999), te riznice jezičnog blaga, naići ćemo na seksističku definiciju leksema žena u kojoj se žena određuje kao *osoba po spolu suprotna muškarcu*, osoba koja spada u posluhu ili u radnu snagu, *javna žena, laka žena* itd. Politicarke, umjetnice i ostale 'javne žene' u hrvatskom jeziku nemaju mjesto, ali u njemu su okamenjene svi muški atributi o ženama: slabost, djetinjastost, strpljivost, poniznost, čestitost, skromnost, nježnost, plahost, plačljivost, zbunjenost, čangrizavost, histeričnost (Borić, 2004: 21). Leksik koji se odnosi na žene je pun uvredljivih izraza. Pod slovom 'ž' atribut ženski ne zahvaća *ženski pokret, žensko pismo, ženske prava, nego natuknicu ženske bolesti*. Žene su neprisutne i u jeziku – još uvijek su građani, znanstvenici, studenti.

Ustaljeni način govora u jednom rodu tj. muškom potkivan je i u govoru žena drugim ženama i o ženama. U jeziku se zrcali patrijarhalnost i jezikom se održava patrijarhalni poredak. Odupiranje tom 'prirodnom gramatičkom slijedu nastavaka' sporo je i često se pretvara u jezično nasilje. Ilustrativan primjer navodi Polić (2005: 203) iz 'Zakona o ravnopravnosti spolova' (2003), članak 19. Tekst toga članka je zbrka 'spolno osviještenih' riječi i onih koje su ostale u muškom rodu, tako da ga je bolno čitati a kamoli pomisliti da postoji netko tko govori takvim jezikom. Spolna razlika oblikuje jezik i jezik oblikuje nju do te mjere da je žena zatočena u području seksa ili da se ženski rod potpuno apstrahira i postaje ne-muški rod (Irigaray, 1999: 16).

3. OSOBNO JE POLITIČKO

'Osobno je političko' fraza je ženskog pokreta iz 1960-ih kojom se dovodi u pitanje dihotomija privatno/javno. Slogan se temelji na zaključku da sve žene imaju nešto zajedničko: položaj margine u braku i seksu, na poslu i u cijeloj kulturi, što nisu one same izabrale

286 već im je sve nametnuto patrijarhatom. Vlastite želje i mogućnosti u takvom društvenom položaju bitno su sužene. Artikuliranje interesa žena i osobnih potreba, sistemski je i politički ograničeno/minimalizirano, a svi vidovi svakodnevnog života proglašeni su nevažnim. Žena ne određuje ono što se nje tiče, žena sama sebe ne definira, već to čine političke strukture.

Izraz 'osobno je političko' ima tri značenja (Editorial, 1997). Prvo ukazuje na značajnu ograničenost i političku uvjetovanost privatnih života. Zatim se proširuje time da svi naši izbori, i kad se tiču samo nas, i kad su sasvim apolitički – jesu politički. U trećem značenju, izraz se preokreće u svoju suprotnost: političko je zbroj naših osobnih izbora, pa je potrebno osvještavanje osobnih izbora. Ženska politika, koja se temelji na tome da je osobno političko, traži ponovno propitivanje moći i nove načine političkog djelovanja koji neće biti utemeljeni na dominaciji, dihotomijama i isključivanju. Odvojene sfere znače podvojeni moral, različite norme i vrijednosti. Osobno jest političko jer podjela rada u privatnoj sferi ima političke posljedice i zato mora biti dijelom političke debate (Phillips, 2001: 156). Granice dihotomija uspostavljene vladajućim znanstvenim diskursom koji nije univerzalan, ukidaju se kad se otkrije lažnost te objektivnosti i nepristranosti.

Izjednačavanje osobnog s političkim je nizu 'trivijalnih' stvari koje su se događale u privatnosti doma dalo javni značaj – od obiteljskog nasilja nad ženama i djecom, spolne podjele rada, nasljeđivanja očevog prezimena, do muškog običaja otvaranja vrata ženama (Phillips: 2001.). Sve su to oblici tiraniziranja, stoga im je bilo nužno objaviti rat, a svaki otpor i borba znače uključenje politike i proširenje zahtjeva za demokracijom na dotad imuno područje. Žene su uvidjele da je ono za što su možda mislile da je njihova krivica zapravo društveni konstrukt podložan političkoj promjeni.

Dihotomija privatno/javno šteti ženama, ona je uostalom i razlog feminističkog pokreta. Ali za neke feministkinje nije rješenje ukidanje dihotomije, nego preobrazba javne sfere u kojoj je privatna sadržana, a ne joj suprotstavljena – dakle, ponovna uspostava političkoga 'kao onoga što nas čini ljudskima i slobodnima' (Phillips, 2001: 25). Irigaray (1999) odbacuje ukidanje dihotomije

sve dok se ženska strana ne osamostali u punini svog identiteta i subjektivnosti, odnosno dok ne ojača i prestane biti samo druga strana. Jean Bethke Elshtain kritizira tvrdnju 'osobno je političko' (Phillips, 2001) jer ona ukida pozitivne razlike umjesto da otkriva analogiju dviju sfera koja je dosad bila zamagljena seksističkim privilegijama samo jedne strane. Izjednačavanje javnog i privatnog sve podvrgava političkoj kontroli ne ostavljajući ni jedno slobodno područje za ostvarenje ljudske egzistencije izvan politike i može ugušiti svu ljudskost koja je ostala u privatnoj sferi, zahvaljujući samo tome što nije bila podvrgnuta formalnim regulativama. Za Elshtain je ovaj zahtjev feminizma odraz opsjednutosti vlastitim problemima i sebičnost kojom se želi nešto samo zato jer se na to ima pravo, a ishod je da ćemo biti zakinuti za alternativnu viziju društva. Phillips (2001), a slično i Arendt (1991) također tvrde da dihotomija treba ostati jer neke odluke ostaju uvijek privatne, kao pitanje pobačaja i seksualnog opredjeljenja, i tu se demokracija ne smije nametati. Ili iako dihotomije postoje, ne treba ih tretirati hijerarhijski (Motiejunaite, 2005).

Koliko su potrebne radikalne promjene u privatnoj sferi povlači koncept pitanja koliko radikalne promjene trebaju u javnoj sferi, odnosno, razbijanje dihotomije privatno/javno nedostatno je bez restrukturiranja javne sfere. Za liberalne feministkinje dihotomija osigurava ženama da donose odluke o svojoj seksualnosti i reprodukciji bez utjecaja države. One se zauzimaju za otvorenost javne sfere ženama (za jednaka prava) jer ukidanje dviju sfera karakterizira totalitarna društva i nije čee važnost ženskog iskustva. Socijalističke feministkinje vide potlačenost žena kao rezultat i klasne eksploatacije i spolnog ugnjetavanja. Ekonomske nejednakosti izvor su političkih nejednakosti, pa inzistiraju na ekonomskoj nezavisnosti žene. Slabost je socijalističkog feminizma orijentiranje na klasni interes i ignoriranje patrijarhata. Radikalne feministkinje traže ukidanje dihotomije zastupanjem androgenosti ljudske prirode i transcendiranjem ženske biološke prirode pomoću moderne tehnologije koja biološki proces reprodukcije meće u laboratorij i omogućava ženama da se oslobode 'Evina prokletstva'. Ekofeminizam na dihotomiju privatno/javno gleda kao na jednu

288 u nizu dihotomija – priroda/kultura, muško/žensko, razum/emocije – kojima dominantna muška kultura opravdava svoj autoritet i moć. Dominacija nad ženama povezana je s dominacijom nad prirodom i iskorištavanjem prirodnih resursa. Kompleksnost dviju sfera za lezbijske feministkinje nema jednostrano rješenje. Kao seksualna manjina, one na privatnost gledaju kao na područje koje štiti homoseksualnost, brani ih od diskriminacije i nasilja. S druge strane, ostanak u toj sferi ne nudi mogućnost obračuna s javnim stereotipima i uključenje u javne rasprave.

Postmoderni način mišljenja izbjegava univerzalne teorije te smatra da podjela između sfera nije kruta, čak niti široka i porozna. – Pronicljiva je fluidnost granice javnog i privatnog ili postojanje meta-sfere u kojoj se ta dva područja preklapaju (kafići, škole, šoping centri). Čovjek teži cirkularnoj disperziji svojih kvaliteta u sve sfere.

ZAKLJUČAK

Dihotomija privatno/javno krši ženska politička, ekonomska i ljudska prava jer ih drži izvan internacionalnog diskursa. Postoji neusuglašenost je li potrebna njena preobrazba ili potpuna razgradnja, uključujući i onu po spolu, koja bi dovela do jednakog sagledavanja pojedinaca kao osoba koje privlači ili odbija javni život i osoba koje privlači ili odbija privatni život, neovisno o njihovim biološkim determinantama, kulturnim uvjetovanostima ili osobnim afinitetima. Iako ovako radikalna, ovaj stav se može shvatiti u modalitetu humanizma jer obećava nerasističko, neseksističko, nezapadno-centrično društvo. Odgovor na pitanje koje je uzrokovalo mnoge dvojbe ‘Trebali li se boriti za jednakost ili za različitost?’ nije ‘dihotomično’. – Jednakost se ostvaruje uz poštivanje i integraciju razlika. Razmišljanje u parovima ‘ili – ili’ još je radikalnije u tom smislu što sve, što se ne uklapa u predviđenu shemu, proglašava anomalijama i logičkim nemogućnostima. Treba postići raznovrsnost koja nije u opoziciji s jednakosti, a ne istost ili istovjetnost muškaraca i žena, kao temelj kulture nenasilja i pluralizma u trojstvu: prava čovjeka

– pluralna demokracija – pravna država. Na mjesto dihotomija do- 289
lazi mrežna slika odnosa i identiteta propusnih i elastičnih kontura
po uzoru na *high-tech* kulturu u kojoj Jedan nije Bog a dva nisu
jedina mogućnost. Ipak, u znanstveno-fantastičnim filmovima
nova dihotomija ljudi/replikanti izmišljena je prema patrijarhalnoj
paradigmi koja pokazuje da se i različiti svjetovi grade na istoj on-
tologiji te da identiteti i u cyber prostoru podliježu spolnoj podjeli.

- Anić, Vladimir (1999). *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber
- Arendt, Hannah (1991). *Vita activa*. Zagreb: August Cesarec
- Borić, Rada (2004). 'Nejednakost u jeziku: više od stereotipa'. U: Barada, Valerija i Jelavić, Željka (ur.): *Uostalom, diskriminaciju treba dokinuti!: priručnik za analizu rodni stereotipa*. Zagreb: Centar za ženske studije.
- Bosanac, Gordana (2006). 'Odsutan prostor žene: povijest, javnost i svijet'. U: Kodrnja, Jasenka (ur.): *Rodno/spolno obilježavanje prostora i vremena u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Butler, Judith (2001). *Nevolje s rodom: feminizam i subverzija identiteta*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Code, Lorraine (1998). 'Feminist epistemology'. U: *The Routledge Encyclopedia of Philosophy*. London: Routledge.
- Čačinović-Puhovski, Nadežda (2000). *U ženskom ključu: ogledi u teoriji kulture*. Zagreb: Centar za ženske studije.
- Dijanić, Dijana [et al.] (2004). *Ženski biografski leksikon: sjećanje žena na život u socijalizmu*. Zagreb: Centar za ženske studije.
- Duhaček, Daša (1995). 'Politički subjekt u savremenim feminističkim teorijama'. *Ženske studije*. 1(1995). URL: http://www.zenskestudie.edu.yu/pages/zenskestudije/zs_s1/dasa.html (01.06.2007.)
- EDITORIAL: THE PERSONAL IS POLITICAL?! (1997). *Z Magazine*. URL: <http://zena.secureforum.com/Znet/zmag/articles/julyeditorial97.html> (01.06.2007.)
- Harding, Sandra G. (1998). 'Gender and Science'. U: *The Routledge Encyclopedia of Philosophy*. London: Routledge.
- Hooks, Bell (2004): *Feminizam je za sve: strastvena politika*. Zagreb: Centar za ženske studije.
- Irigaray, Luce (1999). *Ja, ti, mi: za kulturu razlike*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Jurić, Hrvoje (2005). 'Svijet kao samovolja i predrasuda'. U: *Filozofija i rod*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Kašić, Biljana (2004). 'Svjetonazorski okoliš, trendovi, pomaci'. U: Kašić, Biljana i Šinko, Marjeta (ur.): *Gyné politike ili o političkoj građanki*. Zagreb: Centar za ženske studije.
- Kesić, Vesna, Woodhouse, Sarah (1994). B.a.b.e. – budi aktivna, budi emancipirana: grupa za ženska ljudska prava. *Kruh i ruže*. 1(1994). URL: <http://www.zinfo.hr/hrvatski/stranice/izdavastvo/kruhiruze/kir1/1babe.htm> (01.06.2007.)
- Kodrnja, Jasenka (2006). *Rodno/spolno obilježavanje prostora i vremena u Hrvatskoj*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Leinert-Novosel, Smiljana (2000). *Žene na pragu 21. stoljeća: između majčinstva i profesije*. Zagreb: Ženska grupa TOD.
- Leinert-Novosel, Smiljana (1999). 'Žene u medijima: slučaj Hrvatske televizije'. U: *Seminar Žene i politika* (1997; Dubrovnik): dokumentacija. Zagreb: Ženska infoteka.
- Lippmann, Walter (1995). *Javno mnijenje*. Zagreb: Naprijed.
- Longino, Helen E. (2004). 'Feministička epistemologija'. U: Greco, John i Sosa, Ernest (ur.): *Epistemologija: vodič u teorije znanja*. Zagreb: Jesenski i Turk.
- Lukač Koritnik, Gordana (2003). 'Ženska ljudska prava i njihova zaštita prema međunarodnome pravu'. *Kruh i ruže*. 18(2003). URL: <http://www.zinfo.hr/hrvatski/stranice/izdavastvo/kruhiruze/kir18/18zenskaprava.htm> (01.06.2007.)
- Mladineo, Mica (2004). 'Žene – subjekt promjene'. U: Kašić, Biljana i Šinko, Marjeta (ur.): *Gyné politike ili o političkoj građanki*. Zagreb: Centar za ženske studije.
- Motiejunaite, Jurate (ed.) (2005). *Women's rights: the public/private dichotomy*. New York: International Debate Education Association.

- Pateman, Carole (2000). *Spolni ugovor*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Pateman, Carole (1998). *Ženski nered: demokracija, feminizam i politička teorija*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Pikić, Aleksandra (2003). 'Ženska seksualnost i znanja o seksu do 19. stoljeća'. *Kruh i ruže*. 19(2003). URL: <http://www.zinfo.hr/hrvatski/stranice/izdavastvo/kruhiruze/kir19/1919st.htm> (01.06.2007.)
- Phillips, Anne (2001). *(O)rađanje demokracije*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Polić, Milan (2005). 'Rod u dekonstrukciji i rekonstrukciji spola'. U: *Filozofija i rod*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Scott, Joan (2003). *Rod i politika povijesti*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Sklevicky, Ldia (1996). *Konji, žene, ratovi*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Šori, Iztok (2005). 'Prostitucija u Sloveniji: zabraniti, regulirati ili dekriminalizirati skrivenu populaciju?'. U: *Seminar Žene i politika: seksualnost između lokalnog i globalnog* (2004; Dubrovnik): dokumentacija. Zagreb: Ženska infoteka.
- Turčin, Kristina (2004). Nasilje nad ženama. *Jutarnji list* (18.10.2004.). URL: <http://www.zinfo.hr/hrvatski/stranice/izdavastvo/pressclipping/mjesec10/pc10-2.htm> (17.06.2007.)
- Wittig, Monique (1994). 'Ispravna misao'. *Kruh i ruže*. 2(1994). URL: <http://www.zinfo.hr/hrvatski/stranice/izdavastvo/kruhiruze/kir2/2ispravnamisao.htm> (01.06.2007.)
- Yuval-Davis, Nira (2004). *Rod i nacija*. Zagreb: Ženska infoteka.
- Zakon o ravnopravnosti spolova. *Narodne novine* 116/03. URL: <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2003/1585.htm> (01.06.2007.)
- Ženska mreža hrvatske (2005). 'Hrvatska krši ženska reproduktivna prava'. URL: http://www.zenska-mreza.hr/vijesti/aktivnosti_2005/ (17.06.2007.)

THE PRIVATE/PUBLIC DICHOTOMY 291
FROM THE FEMALE PERSPECTIVE
Marija Škrlec

ABSTRACT — Private and public are Greek categories, and the whole history between the classical antiquity and present can be viewed through their bipartition: e.g. one – many, right – left, male – female, rational – non-rational, logic – emotions/passions, culture – nature, active – passive, objective – subjective, good – evil, light – darkness, form – substance, public – private. Thinking in dichotomies is what is called black-and-white characterization in literature, but human consciousness has, not perceiving the restraint of this kind of thinking, mostly accepted the line of least resistance in creating its worldview. In the course of this simplification it has disregarded the fact that categorization leads to tyranny. From a feminist point of view, the key dichotomy in the development of male – female relations is private/public. The work deals with different (negative) consequences of this dichotomy and attempts to solve them towards the conclusion that there is a single principle to life – neither male nor female, neither black nor white.

KEY WORDS — dichotomy, public, human rights, patriarchy, private, gender, sex